

DEPOPULACIJA RURALNE PERIFERIJE KOPRIVNIČKO-KRIŽVAČKE ŽUPANIJE NA PRIMJERU OPĆINE LEGRAD

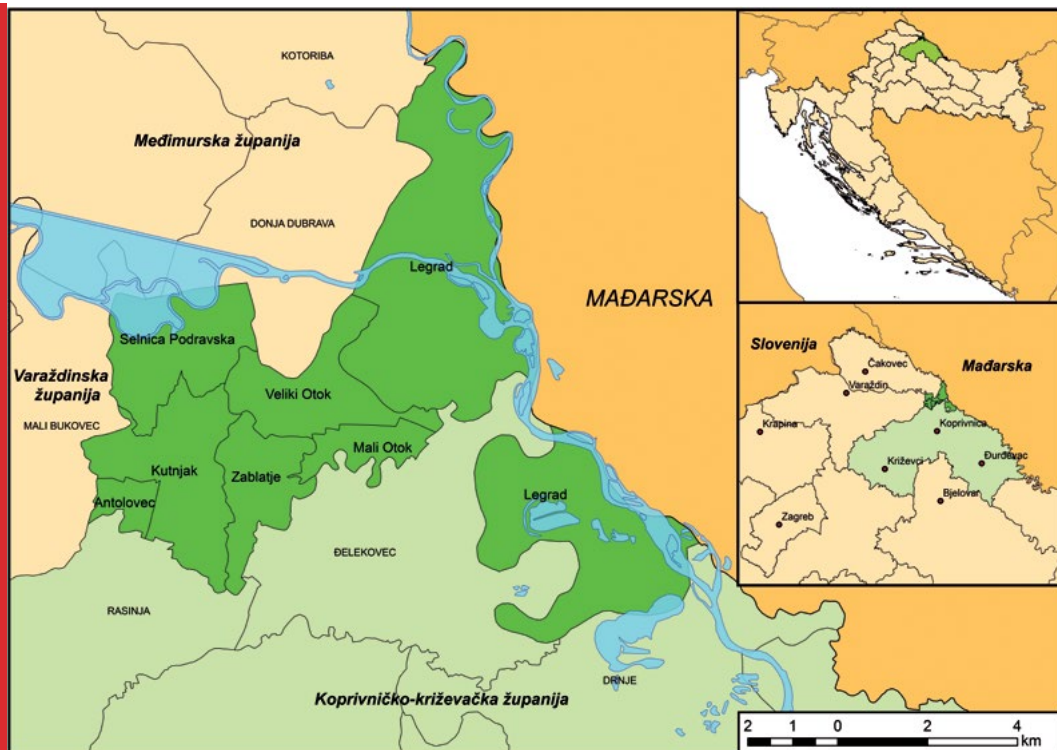
PETAR FIJAČKO

Depopulacija je, uz starenje stanovništva, glavni proces koji obilježava suvremeni demografski razvoj Koprivničko-križevačke županije, a obilježja koja taj proces poprima u uvjetima ruralne periferije zorno nam prikazuje primjer općine Legrad. Koji su glavni razlozi pojave depopulacije u takvom prostoru? Kakvo je bilo njezino pulsiranje posljednjih pedesetak godina? Kakve reperkusije depopulacija ima na demografiju i kulturni pejzaž? – samo su neka od pitanja čiji se odgovori kriju u nastavku.

Uvod

Zbog svog perifernog prometnog položaja, graničnog područja i specifičnog društveno-gospodarskog razvoja, općina Legrad jedan je od najtipičnijih primjera depopulacije u donjem Međimurju i srednjoj Podravini (Feletar, 1971). Valja istaknuti da depopulacija ovdje neće biti tretirana kao zaseban problem već kao izraz složenih socijalno-geografskih procesa (Nejašmić, 1991). No, najprije će se reći ponešto o samom istraživanom prostoru te razjasniti pojam ruralne periferije sa svrhom boljeg razumijevanja kompleksnosti glavnog objekta istraživanja.

Općina Legrad nalazi se na krajnjem sjevernom dijelu Koprivničko-križevačke županije, a čini je 7 naselja: Antolovec, Kutnjak, Legrad, Mali Otok, Selnica Podravska, Veliki Otok i Zablattie, koja zauzimaju 2,8% ukupne površine Županije. Granična je općina s Međimurskom i Varaždinskom županijom te Republikom Mađarskom (sl. 1). Sastoji se od tri fizički odvojena dijela: prostora južno od rijeke Drave u kojem su smještena sva naselja, zaštićenog područja Veliki Pažut sjeverno od rijeke Drave te prostora jugozapadno od rijeke Drave. Zanimljivo je i pružanje same legradske katastarske općine koja je razbijena u dva potpuno nepovezana

Sl. 1. Prostorni obuhvat i orijentacijski položaj općine Legrad

Izvor: Digitalni Atlas Republike Hrvatske, GISdata, Zagreb, 2005

Središnji registar prostornih jedinica Republike Hrvatske, Državna geodetska uprava, Zagreb, 2005.

dijela što nam govori da joj manjka jedan dio – onaj preko rijeke Drave i Mure.¹

Ruralna periferija opće je prihvaćena sintagma stvorena od dvaju pojmova koji su u kompleksnom geografskom načinu razmišljanja i istraživanja prilično komplementarni i nadasve logični. Pojam periferija odnosi se na područja koja karakterizira geografska „marginalnost“, odnosno rubni geografski položaj, a s time povezano i ovisnost o razvijenim gradskim središtima, kao žarištima složenijeg socioekonomskog razvoja (Koči-Pavlaković, 1996).

¹ Povijesni podaci govore da je područje Legradske gore i Sv. Mihalja (mađ. *Szentmihályhegy* – danas pogranično selo u jugozapadnoj Mađarskoj) bilo sastavni dio legradske katastarske općine (Feletar, 1971).

Riječ je, dakle, o jednom od polova prostorno-ekonomske organizacije koji zbog ograničenih resursa i malih mogućnosti za inovacije karakterizira sporiji rast i zaostajanje u razvoju (Pejnović, 2004), što se posljedično odražava i u prostornim tokovima migracija, između periferije i središta. S obzirom da su to uglavnom slabije naseljena područja s naglašenim prirodnim obilježjima i relativno značajnim udjelom primarnog sektora djelatnosti u socioekonomskoj strukturi, pojam periferija u pravilu se odnosi na ruralna područja (Husanović-Pejnović, 2010), a perifernost se smatra ruralnim fenomenom (Lukić, 2010).

UZROCI DEPOPULACIJE RURALNE PERIFERIJE

Razvoj svakog područja ima, između ostalog, i svoje specifične komponente koje to područje čine jedinstvenim, drugačijim od ostalih. U kontekstu istraživanog prostora može se reći da su te komponente bile posljedica svojevrsnog amalgama geografskog položaja i društveno-povijesnih događaja, pri čemu treba istaknuti kretizam i oligofreniju kao pojave koje nisu bile od presudne važnosti, ali su neizravno svakako doprinijele stagnaciji stanovništva te budućoj depopulaciji promatranog područja, pogotovo Legrada kao središnjeg naselja. Naime, visina podzemne vode na ovom području varira obično do svega 1,2 metra dubine, a maksimalno do 2,54 metra, te je spoj bunarskih voda s dravskom vrlo lak i neposredan. Takvoj pitkoj vodi nedostaje jod, pa otuda pojava gušavosti, a s time povezano i oligofrenije i kretizma kao najtežeg poremećaja uzrokovanog nedostatkom joda (Feletar, 1971). Kao uzroci se, isto tako, navode i proširena pojava alkoholizma te višestoljetna zatvorenost Legradana u smislu ženiđenih veza što je dovelo do određene degeneracije zbog ženidbi u relativno uskom seoskom krugu (Feletar, 1971). No, ključni razlozi pojave depopulacije u općini Legrad zapravo su puno logičniji i primjetljiviji u prostoru.

PERIFERNI POLOŽAJ

Općinu Legrad karakterizira prilično nepovoljan prometnogeografski položaj što potvrđuje činjenica da kroz nju prolazi samo jedna prometnica većeg značenja (državna cesta D20), a ona čak i ne prolazi kroz sama naselja, nego ih „izbjegava“ i zaobilazi (sl. 2).

Također, suvremena cestovna mreža je relativno kasno izgrađena² pa se ne može pohvaliti naročitim razvijenošću, a s obzirom da upravo

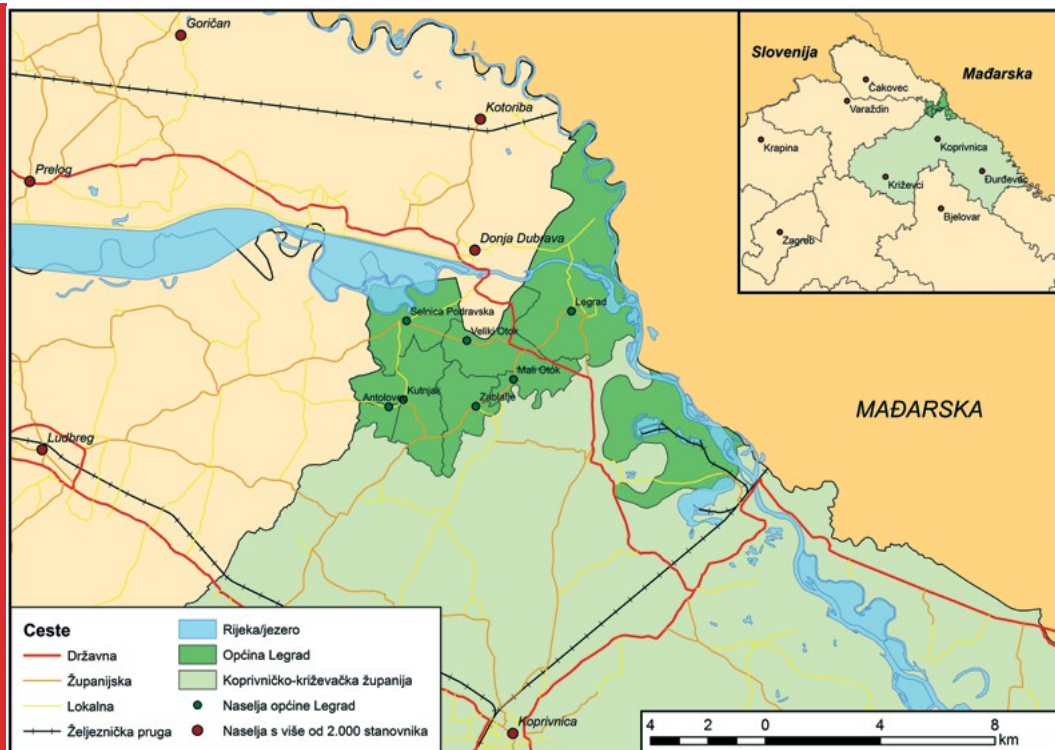
² Legrad je spojen asfaltnom trakom sa Đelekovcem tek u jesen 1970. godine (Feletar, 1971).

razvijenost, odnosno duljina cestovne mreže utječe na intenzitet demografskog praznjenja seoskih područja – duža mreža donekle znači manji, a kraća veći intenzitet populacijske regresije (Nejašmić, 1993) – logično je konstatirati kako su takvi prometni uvjeti doprinijeli periferičnosti ovog prostora. Ne treba ni reći da željeznica, kao glavni faktor lokacije i razvoja industrije te modernizacije uopće, zaobilazi ovaj prostor, izuzev jednog odjeljka pruge koji se danas ne koristi, a koji je svojevremeno služio za prijevoz sedimenta iskopanog iz šoderica rijeke Drave.

No, glavni pečat perifernom položaju općine Legrad nedvojbeno daje državna granica s Mađarskom, koja „teče“ Murom i Dravom. Naime, blizina državne granice glavna je odrednica prometno-gospodarske i društvene periferičnosti (Feletar, 1971: 15). Do nastanka samostalne hrvatske države, takva čvrsta, tvrda granica bila je ograničavajući faktor razvoja, ali danas, povezano s ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, granica može postati upravo suprotno – resurs i glavni poticajni faktor općeg razvoja, pri čemu posebnu pažnju treba posvetiti transgraničnoj suradnji kao činitelju regionalnog razvoja (Koči-Pavlaković, 1996).

Zanimljiv je i utjecaj prethodno spomenutih rijeka na periferičnost ovog prostora. Prvenstveno se to odnosi na rijeku Dravu koja je otežala komunikaciju Legrada s njegovom nodalno-funkcionalnom regijom, i to do početka 18. stoljeća prema jugu (manje izraženo), a kasnije prema sjeveru (više izraženo).³ Također, mreža „ruralnih gradova“, odnosno naselja s više od 2 000 stanovnika, u široj okolici općine Legrad je razmjerno slabo razvijena (sl. 3), a upravo je postojanje mreže takvih naselja jedna od temeljnih mehanizama zadržavanja stanovništva na selu (Nejašmić, 1991).

³ Legrad, nekad naselje na lijevoj, međimurskoj obali rijeke Drave, meandriranjem se, nakon poplave 1710. godine našao na desnoj, podravskoj obali (Petrić, 2004).

Sl. 2. Prometnogeografski položaj općine Legrad

Izvor: Digitalni Atlas Republike Hrvatske, GISdata, Zagreb, 2005

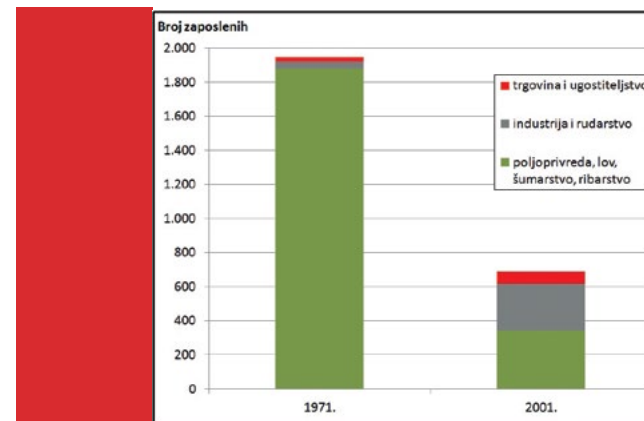
Središnji registar prostornih jedinica Republike Hrvatske, Državna geodetska uprava, Zagreb, 2005.

DEAGRARIZACIJA

Glavni razlozi pojave deagrarizacije u promatranom području mogu se sagledati u kontekstu cijele Hrvatske. Napuštanje poljoprivrede kao djelatnosti imalo je izuzetno negativna obilježja – ono nije bilo potaknuto prvenstveno i dominantno ekonomskim činiteljima, već i političkim. Real-socijalistička planska privreda favorizirala je industrijski razvoj pa je Hrvatska, kao tipična agrarna zemlja, podvrgnuta „umjetnoj“ deagrarizaciji koja nakon 1955. godine postaje izrazita (Lukić, 2000). Pritom treba napomenuti da je Hrvatska imala jedan od najbržih agrarnih egzodusa zabilježenih u ekonomskoj povijesti svijeta, a glavni čimbenici

ci takve ubrzane deagrarizacije poslije Drugog svjetskog rata bili su relativno dobra ponuda radnih mjesta u industriji i razvoj tercijarnog sektora te zapošljavanje u inozemstvu od 1960-ih (Župančić, 2005b).

Suvremeniji gospodarski procesi u općini Legrad također se odražavaju u obliku deagrarizacije. Sve manji broj stanovnika radi u poljoprivredi ili tzv. primarnoj djelatnosti (sl. 3). Godine 1971. oko 80% stanovništva Općine aktivno se bavilo poljoprivredom, dok je 2001. taj iznos pao na manje od 40%. Istovremeno se povećao broj zaposlenih u sekundarnim (industrija, rudarstvo) i tercijarnim djelatnostima (trgovina, ugostiteljstvo) čiji udio raste sa skromnih 3% na približno 40%.

Sl. 3. Broj stanovnika zaposlenih u pojedinim djelatnostima u općini Legrad 1971. i 2001. godine

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i općinama, Aktivno stanovništvo prema delatnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972;

Popis stanovništva 2001. godine, Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu, po gradovima/općinama, DZS, Zagreb.

Deagrarizacija i odlazak sa sela dovode do pogoršanja dobnog sastava poljoprivrednika, ali i ukupne seoske populacije. U selu, a naročito na seljačkim gospodarstvima sve je više starijih osoba, što izravno utječe na mogućnosti unapređenja proizvodnje tih gospodarstava, a ima i druge nepovoljne posljedice na modernizaciju seoskih područja (Župančić, 2005a).

Uz proces deagrarizacije u pravilu se može govoriti i o komplementarnim procesima deruralizacije i socijalnog prestrukturiranja. Niski dohoci, socijalna nesigurnost i podređeni društveni položaj seljaka, kao i prometna izoliranost, varirajući porezni sustav za agrar, nedostatak komunalne infrastrukture i kulturnih sadržaja te slab razvoj društvenih djelatnosti, temeljni su potisni činitelji deagrarizacije i deruralizacije (Akrap, 2004: 692). Takva je deruralizacija izričito selektivnog karaktera, pri čemu iseljavaju pretežito mladi muškarci (Lukić, 2000).

Razmjerno brzi razvoj sekundarnih i tercijarnih djelatnosti u Koprivnici uvjetovao je sve izraženiju promjenu u profesionalnoj strukturi stanovništva pa se seosko stanovništvo zapošljava u društvenom sektoru i time mahom prelazi iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja (Feletar, 1977). Taj relativno nagli prijelaz stanovništva iz poljoprivrednih u nepoljoprivredna zanimanja izazvao je raslojavanje seoskih domaćinstava koje sve više dolazi do izražaja stvarajući značajne ekonomske, demografske i političke probleme.

INDUSTRIJSKI BAZIRANA URBANIZACIJA

Proces urbanizacije u cijeloj je Hrvatskoj bio uglavnom industrijski baziran, značenja da je razvoj samih gradova bio znatno zapaženiji i važniji od kompleksnih promjena, tzv. sekundarne urbanizacije u ruralnim sredinama (Vresk, 2002). Ta se urbana baziranost u istraživanom prostoru odnosi, prije svega, na Koprivnicu kao glavno žarište razvoja, a time i složenih promjena u gravitacijskom području grada. Značajan utjecaj imao je i Zagreb, koji je svojim industrijskim razvojem mogao podnijeti demografski pritisak i iz puno udaljenijih krajeva. Urbanizacija, sama po sebi, uključuje dva bitna međusobno uvjetovana procesa: socijalnu i prostornu mobilnost. Sa socijalnom mobilnošću najčešće je nužna promjena rada i stanovanja, a povezano s time javljaju se dva osnovna oblika prostorne mobilnosti: preseljavanje stanovništva iz jednog mjesta u drugo te dnevne migracije stanovništva (Vresk, 2002: 20). Najveće poteškoće života u seoskom području, a ujedno i razlozi prostorne mobilnosti stanovništva iz ruralnih u urbana područja uglavnom su gospodarske naravi – manjak zaposlenja, slaba mogućnost izbora zanimanja i niža zarada u odnosu na zaposlenje u gradu samo su neki od njih (Grgić i dr., 2010).

Dok Koprivnica 1970-ih bilježi jedan od najbržih porasta stanovništva od svih općinskih središta sjeverne Hrvatske, istovremeno sva seoska naselja, pa čak i ona bliže gradu, stagniraju ili (uglavnom) opadaju po broju stanovnika. Grad postaje neodoljiv magnet koji privlači nove stanovnike iz ekonomskih ili neekonomskih razloga te apsorbira značajan dio radne snage koja stanuje izvan njega pri čemu više migracija imaju sela smještena bliže gradu, kao i ona koja nemaju nikakvih mogućnosti zapošljavanja u mjesnom društvenom sektoru. Kasnije se privlačna snaga Zagreba ipak pokazala snažnijom, a to samo ističe iznimno čvrstu sinergiju gospodarskog razvoja prostora i demografske dinamike, odnosno procesa urbanizacije i deagrarizacije (Feletar, 2012: 137).

KRETANJE BROJA STANOVNIKA 1857-2011.

RAZDOBLJE DO DRUGOG SVJETSKOG RATA

Broj stanovnika općine Legrad bio je dvostruko veći od današnjeg još za vrijeme prvog službenog popisa stanovništva (1857. – 4 438 stanovnika, 2011. – 2 241 stanovnika), svoj maksimum doseže 1921. godine (5 891 stanovnika), a nakon toga slijedi nagli pad broja stanovnika. Prikazanom kretanju broja stanovnika po naseljima općine Legrad (sl. 4) valja dodati da broj stanovnika Općine ima gotovo identičnu liniju kretanja kao i broj stanovnika središnjeg naselja Legrada. Ostala naselja ne bilježe tako velike oscilacije u kretanju broja stanovnika.

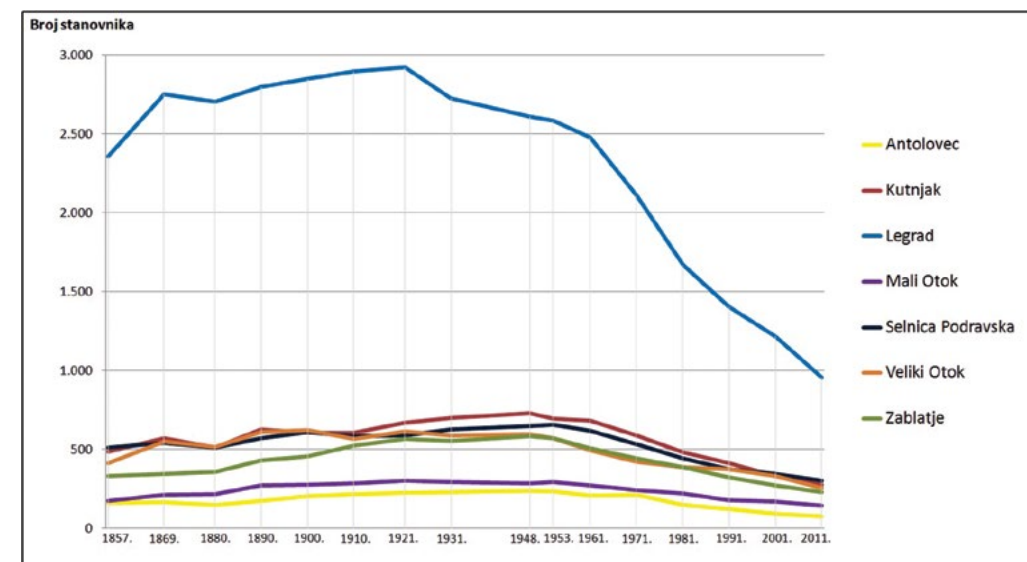
Kretanje broja stanovnika odraz je širih gospodarskih promjena u ovom dijelu Podravine. U razdoblju od 1880. do 1890. zabilježeno je prosječno godišnje povećanje broja stanovnika od 1,04% (51,5 stanovnika godišnje) što znači ukupno povećanje od 10,35%. To je, prije svega, bila posljedica poboljšanja higijenskih, zdravstvenih i prehrambenih uvjeta života. U

vremenima koja su uslijedila, sve do propasti Austro-Ugarske Monarhije opaža se trend stalnog porasta stanovništva. Tada je život ovdje dosta zatvoren, a poljoprivreda još ne osjeća promjene koja dolaze. Zanatstvo je u zenitu, a tu je i prateća trgovina, uprava, ugostiteljstvo, splavarstvo na Dravi te druge djelatnosti iz sekundarnog i tercijarnog sektora. Iseljavanja gotovo i nema, postoji čak određeno samozadovoljstvo unutar naselja. Takvi autarkični odnosi počeli su se kidati već za Kraljevine Jugoslavije, a još se više mijenjaju nakon Drugog svjetskog rata. Prometno „slijepo crijevo“, potreba za korjenitim promjenama u poljoprivrednom iskorištavanju, status pograničnog područja, propadanje zanatstva zbog procvata industrije u bližim gradskim centrima, „bijeg“ uprave (Feletar, 1971), zajedno s opadanjem nataliteta i specifičnih stopa fertiliteta prema dobi, stoljetnom emigracijom, ljudskim gubicima u ratovima, nepostojanjem populacijske politike, utječu na opadanje broja stanovnika nakon 1921. godine (Wertheimer-Baletić, 2005).

RAZDOBLJE 1953-2011.

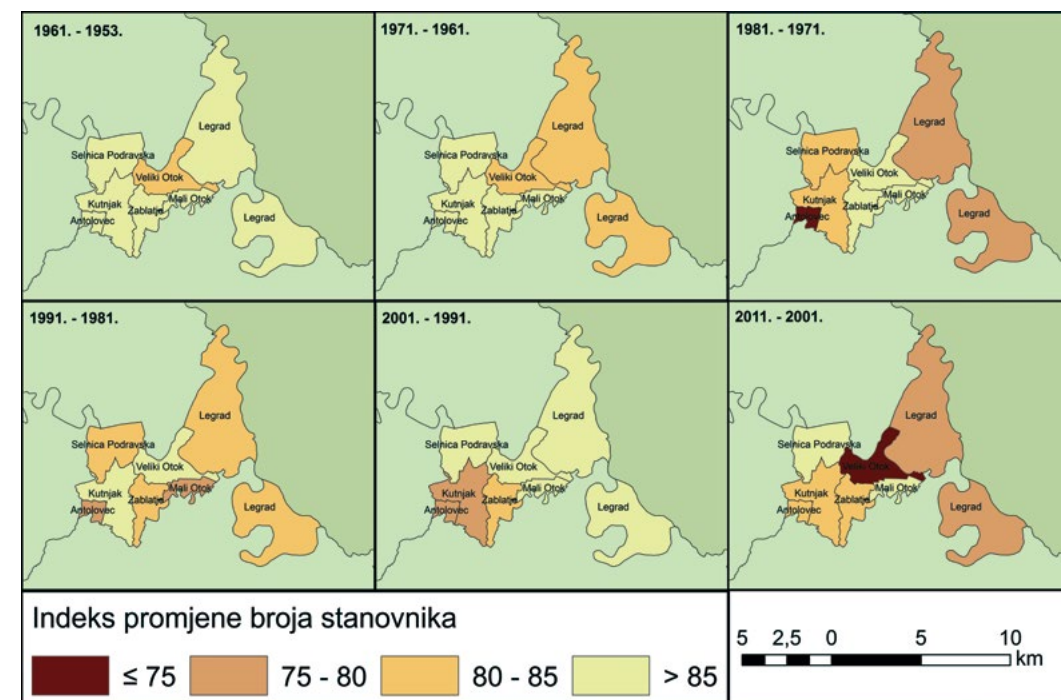
Od 1953. do 2011. godine negativni demografski rekorder Koprivničko-križevačke županije je upravo općina Legrad (Feletar, 2012), čije se stanovništvo u tih 58 godina smanjilo za gotovo 60%. U međupopisnim razdobljima stanovništvo se smanjivalo za prosječno 15%, dok je na razini naselja (sl. 5) prisutan različit raspon promjene.

Najveće negativne vrijednosti zabilježene su u naselju Antolovec u međupopisnom razdoblju 1971-1981. kada se stanovništvo smanjilo za gotovo 30%, te u naselju Veliki Otok u međupopisnom razdoblju 2001-2011. kada je taj postotak iznosio približno 25%. No, najbolji prikaz nepovoljnih stopa daje naselje Antolovec čiji indeks promjene broja stanovnika u razdoblju 1953-2011. iznosi 31,91 što znači

Sl. 4. Kretanje broja stanovnika po naseljima općine Legrad 1857-2011.

Izvor: Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. - 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005; Popis stanovništva 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb.

Sl. 5. Kretanje broja stanovnika općine Legrad 1953-2011.

Izvor: Digitalni Atlas Republike Hrvatske, GISdata, Zagreb, 2005; Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. - 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005; Popis stanovništva 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb; Središnji registar prostornih jedinica Republike Hrvatske, Državna geodetska uprava, Zagreb, 2005.

da se broj stanovnika u promatranom razdoblju smanjio za gotovo 70%. Područja s takvim stopama zasigurno nemaju prosperitetnu budućnost. Za usporedbu, indeks promjene broja stanovnika za cijelu Koprivničko-križevačku županiju u istom je razdoblju iznosio 81,19 što je, isto tako, podatak na koji treba obratiti pozornost, a koji nam ujedno govori da je ovdje istraživano područje s pravom opisano kao periferija i koje se, nažalost, već sad može svrstati u kategoriju onih područja koja polako, ali sigurno izumiru.

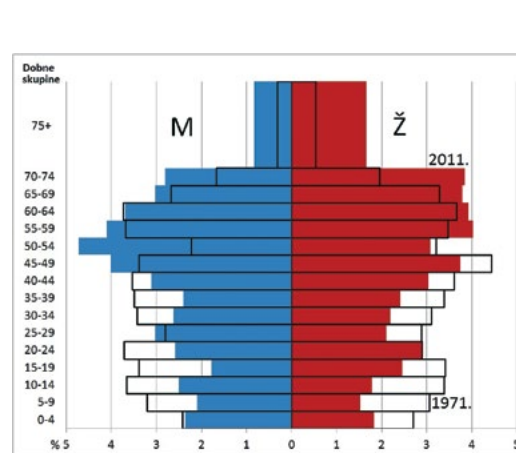
POSLEDICE DEPOPULACIJE

PROCES DEMOGRAFSKOG STARENJA

Najvažniji proces u razvoju dobno-spolne strukture stanovništva općine Legrad jest ubrzani proces demografskog starenja i vrlo visoki stupanj ostarjelosti ukupnog stanovništva. Takvo ubrzano starenje stanovništva, odnosno povećanje broja starih stanovnika i smanjivanje broja mladih, u uvjetima negativne prirodne promjene, ima brojne nepovoljne implikacije na sva područja društvenoga života (Nejašmić, 2012: 8). K tome, ne radi se samo o starenju ukupnog stanovništva, nego i o parcijalnim procesima starenja, odnosno starenju pojedinih funkcionalnih dobnih kontingenata (Živić i dr., 2005) koji imaju posebno značenje u demografskom i uopće društvenom razvoju s jedne strane, a opet su, zbog promjena u dobno-spolnoj strukturi izravno determinirani tim promjenama s druge strane. To su primjerice: djeca u predškolskoj dobi, školsko obvezni kontingent, predradni (ili predferilni) kontingent, ženski ferilni kontingent itd. Svaka od ovih skupina stanovništva svojom brojnošću i sudjelovanjem u ukupnom stanovništvu u određenom trenutku ili razdoblju postaje demografski i društveni motor ili pak problem razvoja (Gelo, 1987), kao što je slučaj u ovdje istraživanom prostoru.

Starenje ukupnoga stanovništva logična je i očekivana posljedica svih negativnih procesa vezanih uz stalno smanjivanje prirodnog rasta, nataliteta i reprodukcije, kao i uz pojavu prirodnog pada i negativne bilance vanjske migracije i izumiranja kao tipa općega kretanja stanovništva (Šterc i Komušanac., 2012: 700). Upravo je dugotrajno smanjivanje nataliteta temeljna odrednica procesa starenja stanovništva, a ono je ujedno i bitna dinamička odrednica pojedinih parcijalnih depopulacijskih procesa: generacijske depopulacije ženskog stanovništva, generacijske depopulacije ukupnog stanovništva te prirodne depopulacije (Wertheimer-Baletić, 2004).

Na oblikovanje dobno-spolne strukture općine Legrad (sl. 6) utjecalo je mnogo paralelnih demografskih procesa kao što je spomenuto dugogodišnje demografsko starenje ukupnog stanovništva, odnosno dubinsko mijenjanje kvalitativne strukture (feminizacija, senilizacija, smanjenje ferilnog i radnog kontingenta).

Sl. 6. Dvostruka dobno-spolna struktura općine Legrad za 1971. i 2011. godinu

Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Aktivno stanovništvo prema delatnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972; Popis stanovništva 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb.

Različite katalizatore tih procesa možemo tražiti u intenzivnim migracijama stanovništva, diferencijalnom mortalitetu muškog dijela stanovništva (biološki dulji životni vijek ženskog dijela populacije), gubicima u ratovima, gospodarskim krizama, prometnoj nepovezanosti i sl. Nabrojani čimbenici izravno ili neizravno utječu na još jaču kontrakciju dobno-spolne strukture (Feletar, 2012: 158).

Feletar je još 1970-ih tvrdio: „Gotovo nikakvo razvijanje sekundarnih i tercijarnih djelatnosti (koje su koncentrirane izričito u Koprivnici) nema za posljedicu samo depopulaciju podravskog sela, već i njegovo naglo starenje. Povećanje starih grupa stanovništva u općoj starosnoj slici podravnih sela poprima sve više zabrinjavajuće razmjere“ (Feletar, 1977: 324).

Današnja demografska slika sastoji se od izrazito sužene vitalne osnovice i neobično visokog postotka starog stanovništva. Ovakva stabla života, s ponešto smanjenim kontrasti-

ma, karakteristična su i za većinu ostalih sela Koprivničko-križevačke županije, a takva otužna slika može se eventualno izmijeniti ekonomskim jačanjem sela. No, u tako ostarjeloj populaciji teško je očekivati prirodnu obnovu reprodukcijom jer malobrojno mlado stanovništvo intenzivno emigrira zbog smanjene gospodarske aktivnosti (Feletar, 2012). Tome u prilog idu i podaci o udjelima pojedinih skupina stanovništva. Udio starog stanovništva čini čak četvrtinu ukupnog stanovništva dok mlado stanovništvo čini jedva osminu (sl. 7).

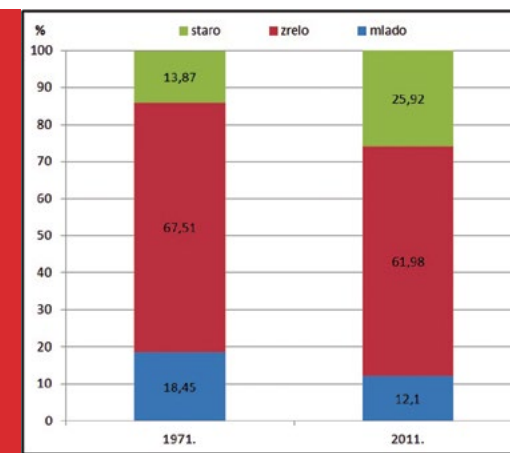
Porast broja i udjela starog stanovništva utječe na blagi porast mortaliteta (sve su brojniji naraštaji s većim rizikom smrti), ali i na naglašeno visok porast potrebnih financijskih i drugih sredstava za mirovinsko, zdravstveno i socijalno zbrinjavanje starih osoba, što predstavlja dodatno opterećenje za ionako poremećene i posrnule gospodarske tokove u zemlji (Nejašmić, 2012; Živić i dr., 2005).

NEGATIVNO PRIRODNO KRETANJE

Sa starenjem stanovništva usko je povezano i negativno prirodno kretanje stanovništva. Naime, starije stanovništvo podložnije je negativnoj komponenti prirodnog kretanja – smrtnosti. Negativno prirodno kretanje, odnosno veći broj umrlih od (živo)rođenih, logična je posljedica prethodno tumačenih demografskih, društveno-gospodarskih i ostalih pojava u istraživanom prostoru. Posljednjih petnaestak godina, u općini Legrad jasno su vidljive tendencije negativnog prirodnog razvoja stanovništva (sl. 8).

Na smanjivanje nataliteta do 1990. godine djelovali su sljedeći specifični čimbenici:

1. iseljavanje mlađih ljudi te njegovi izravni i posredni demografski učinci;
2. ljudski gubici u dva svjetska rata (izravni i posredni) te njihove posljedice na strukturu stanovništva prema dobi i spolu;

Sl. 7. Udio (%) mladog, zrelog i starog stanovništva općine Legrad 1971. i 2011. godine

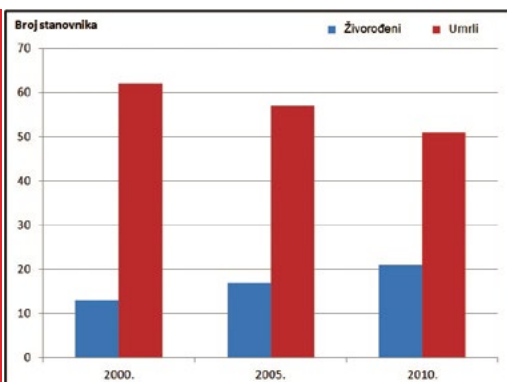
Izvor: Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Aktivno stanovništvo prema delatnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972; Popis stanovništva 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb.

3. model industrijalizacije s naglaskom na tešku industriju i koncentracija industrije u velikim gradskim aglomeracijama, što je ubrzalo iseljavanje sa sela i napuštanje poljoprivrede;

4. agrarna politika, koja nije poticala mlade ljude da ostanu na selu i u poljoprivredi

5. nepostojanje populacijske politike (Wertheimer-Baletić, 2004). Glavni uzroci nastalog prirodnog smanjenja stanovništva u 1990-ima i početkom 21. stoljeća jesu: a) ubrzano smanjivanje prirodnog prirasta prema nultoj razini; b) ratna agresija na Hrvatsku početkom 1990-ih koja je povećala mortalitet i uvjetovala „deprimiranje“ nataliteta; c) nastavak iseljavanja pretežno mlađih ljudi povezano s ratnim prilikama, povećanjem nezaposlenosti i privrednom recesijom (Wertheimer-Baletić, 2004).

Prirodno smanjenje stanovništva u sljedećih će dva do tri desetljeća ovog stoljeća ima-

Sl. 8. Broj (živo)rođenih i umrlih u općini Legrad 2000., 2005. i 2010. godine

Izvor: Priopćenja i Statistička izvješća, prema programu publiciranja za 2001., Podaci za stanovništvo, Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske, Osnovni podaci prirodnog kretanja u 2000. godini, DZS, Zagreb; Priopćenja i Statistička izvješća, prema programu publiciranja za 2006., Podaci za stanovništvo, Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske, Osnovni podaci prirodnog kretanja u 2005. godini, DZS, Zagreb; Priopćenja i Statistička izvješća, prema programu publiciranja za 2011., Podaci za stanovništvo, Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske, Osnovni podaci prirodnog kretanja u 2010. godini, DZS, Zagreb.

ti tendenciju povećanja. To je determinirano dosadašnjim promjenama u demografskim i društvenim odrednicama reprodukcije stanovništva: promjene u ukupnom broju žena u fertilnoj dobi, promjene u dobnoj strukturi fertilnog kontingenta ženskog stanovništva i promjene u specifičnim stopama fertiliteta prema dobi (Wertheimer-Baletić, 2005: 104).

ZAPUŠTANJE POLJOPRIVREDNOG ZEMLJIŠTA

Najvidljiviji tragovi depopulacije u agrarnom pejzažu manifestiraju se u obliku ugara, odnosno pojave zapuštanja poljoprivrednih zemljišta. Pojava ugara služi i kao indikator za čitav kompleks pojava koje igraju značajnu ulogu u funkcionalnom promatranju kauzalne povezanosti fizionomije prostora i djelovanja čovjeka u njemu (Crkvenčić, 1981: 98). Isto tako, treba reći da je veći intenzitet ugara karakterističan za područja nepovoljnijih tipova kretanja broja stanovnika (Crkvenčić, 1982).

Do pojave napuštanja agrarnih površina najčešće dolazi zbog socijalnog diferenciranja stanovništva. Otuda i uvriježeni naziv – socijalni ugar. On se javlja u područjima jake industrijalizacije i posebno u krajevima s već diferenciranom socioekonomskom strukturom stanovništva. Zapošljavanje u industriji utječe na osjećaj socijalne sigurnosti i (stvarnog ili prividnog) poboljšanja životnog standarda, zbog čega seljaci/radnici više ne obrađuju zemlju. Dakle, površine pod ugarom neizravan su pokazatelj socijalne preobrazbe, odnosno opadanja broja kućanstava kojima je poljoprivreda ostala jedini izvor prihoda s jedne te povećanja broja industrijskih radnika s druge strane (Lukić, 2010).

Kao prvi korak širenja socijalnog ugara najčešće se javlja ozelenjavanje. Oranične površine se pretvaraju u livade, te se najprije tako koriste, da bi se potom napustile. U novije vrijeme pojava ozelenjavanja uzrokovana je

velikim tempom zapošljavanja radne snage u neagrarnim djelatnostima (Vresk, 1972).

Napušteni seoski domovi, ispasišta, stočarski stanovi i napuštene oranične površine na kojima su još vidljive uzorane brazde, svjedoče da je u ovim krajevima pojava napuštanja poljoprivrednih površina uzimala maha, a nju je dodatno ubrzala i emigracija stanovništva

u krajeve koji su se ekonomski jače razvijali (Vresk, 1972). Prostor takvih obilježja naziva se depopulacijskim pejzažom (sl. 9), a obilježavaju ga ostaci nekadašnjeg kultiviranog zemljišta, blatne i neuredne okućnice, kuće koje jedva odolijevaju zubu vremena, voćnjaci zarasli u korov, trule ili porušene ograde i drugo (Nejašmić, 2005).

Sl. 9. „Mozaik depopulacijskog pejzaža“ naselja Legrad

ZAKLJUČAK

Na temelju provedenog istraživanja doneseni su sljedeći zaključci:

1. U općini Legrad nakon 1921. godine, a pogotovo nakon Drugog svjetskog rata dolazi do stalne pojave procesa depopulacije, odnosno smanjenja broja stanovnika, i to u svim njenim parcijalnim oblicima (reprodukcijaska, generacijska, prirodna, emigracijska depopulacija).

2. Glavne uzročnike depopulacije općine Legrad pronalazimo u specifičnom graničnom položaju koji karakterizira izrazita periferičnost, nadalje u procesu deagrarizacije koja je u istraživa-
nom prostoru uzela maha najviše u obliku socijalnog prestrukturiranja, te uslijed pojave urbanizacije, i to uglavnom urbano bazirane, pri čemu se naglasak stavlja na značenje funkcija Zagreba, a osobito Koprivnice.

3. Depopulacija je u općini Legrad dovela do procesa demografskog starenja, što se potvrđuje 25% udjelom starog stanovništva u ukupnom. Također, depopulacija se manifestira i negativnim prirodnim kretanjem čije stope kretanja imaju tendenciju razvoja koji bi mogao prouzročiti izumiranje ovog prostora. Najočitiija posljedica depopulacije vidljiva je u pejzažu, a podrazumijeva, između ostalog, zapuštanje poljoprivrednog zemljišta i napuštanje seoskih imanja.

Buduća biološka reprodukcija stanovništva općine Legrad biti će pod snažnim utjecajem starenja stanovništva, odnosno disproporcije između pojedinih velikih dobnih skupina. U tome će najveću ulogu imati sužavanje fertilnoga kontingenta. Jednostavno rečeno, „neće imati tko rađati“. Također, sukladno „jednadžbi“: što je manje stanovnika u određenom naselju, veća je mogućnost da će to naselje izumrijeti, može se reći da prosperitetnija vremena za promatrani prostor svakako nisu osigurana, naprotiv, stanje je prilično alarmantno.

No, mjere oporavka uvijek postoje. Revitalizacija sela u smislu održivog razvoja neophodan je proces očuvanja ruralnih prostora. Pri tome treba istaknuti važnost ruralnog prostora kao primarnog proizvodnog područja hrane i ostalih dobara, te kao područja specifičnog antropogenog pejzaža s naglašenim prirodnim, tradicijskim, kulturnim i povijesnim elementima.

Polazeći od dostignutog stupnja razvoja te uzimajući u obzir tendencije suvremenog demografskog i prostorno-ekonomskog razvoja, za općinu Legrad od posebne su važnosti korištenje geotermalne energije i eksploatacija mineralnih sirovina, turizam kao noviji faktor razvoja ruralnih prostora te poljoprivreda i obrt kao tradicionalne djelatnosti promatranog prostora. S takvim socioekonomskim smjernicama moguće je postići povoljniji demografski razvoj, što je od izuzetne važnosti za općinu Legrad.

LITERATURA

- AKRAP, A., 2004: Zapošljavanje u inozemstvu i prirodna depopulacija seoskih naselja, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 675-699.
- CRKVENČIĆ, I., 1981: Socijalnogeografski aspekti pojave ugara, odnosno neobrađenih oranica, *Geografski glasnik* 43, 95-107.
- CRKVENČIĆ, I., 1982: Pojava ugara i neobrađenih oranica i promjene brojnosti stanovništva SR Hrvatske u posljednjih dvadeset godina, *Geografski glasnik* 44, 3-22.
- FELETAR, D., 1971: *Legrad*, Kulturno-prosvjetno društvo Zrinski, Čakovec.
- FELETAR, D., 1977: Suvremene strukturne promjene u demografskoj slici općine Koprivnica, *Journal of Information and Organizational Sciences* 1, 311-340.
- FELETAR, P., 2012: Demografske promjene u Koprivničko-križevačkoj županiji od 1857. do 2011. godine, *Podravina* 11 (1), 129-167.

- GELO, J., 1987: *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. godine*, Globus, Zagreb.
- GRGIĆ, I., ŽIMBREK, T., TRATNIK, M., 2010: Čimbenici iseljavanja seoskog pučanstva u Republici Hrvatskoj, *Agronomski glasnik* 72 (2-3), 143-161.
- HUSANOVIĆ-PEJNOVIĆ, D., 2010: Demografski razvoj Podvelebitskog primorja u uvjetima periferije, *Senjski zbornik* 37, 119-142.
- KOČI-PAVLAKOVIĆ, V., 1996: Regionalni i ekonomski razvoj graničnih krajeva: teorijske osnove i modeli, u: *Zbornik I. kongresa hrvatskih geografa* (ur. PEPEONIK, Z.), Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 351-358.
- LUKIĆ, A., 2000: Ruralni turizam – čimbenik integralnog razvitka ruralnih prostora Hrvatske: od mašte do stvarnosti, *Geografski horizont* 46 (1-2), 7-31.
- LUKIĆ, A., 2010: O teorijskim pristupima ruralnom prostoru, *Hrvatski geografski glasnik* 72 (2), 49-75.
- NEJAŠMIĆ, I., 1991: Depopulacija u Hrvatskoj – korijeni, stanje, izgledi, Institut za migracije i narodnosti i Globus, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I., 1993: Povezanost razvijenosti cestovne mreže i stupnja depopulacije seoskih naselja u Hrvatskoj, *Geografski glasnik* 55, 213-217.
- NEJAŠMIĆ, I., 2005: *Demogeografija – stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- NEJAŠMIĆ, I., 2012: Posljedice budućih demografskih promjena u Hrvatskoj, *Acta Geographica Croatica* 38, 1-14.
- PEJNOVIĆ, D., 2004: Depopulacija županija i disparitet u regionalnom razvoju Hrvatske, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 701-726.
- PETRIĆ, H., 2004: Utjecaj rijeke na pogranična naselja – primjer rijeke Drave u 18. i 19. stoljeću, *Ekonomska i ekohistorija* 1 (1), 37-62.
- ŠTERC, S., KOMUŠANAC, M., 2012: Neizvjesna demografska budućnost Hrvatske – izumiranje ili supstitucija stanovništva ili populacijska revitalizacija...?, *Društvena istraživanja* 21 (3), 693-713.
- VRESK, M., 1972: Socijalni ugar i drugi oblici napuštanja agrarne aktivnosti kao posljedica emigracije i socijalnog diferencijiranja stanovništva, *Geografski glasnik* 33-34, 79-90.
- VRESK, M., 2002: *Grad i urbanizacija – osnove urbane geografije*, Školska knjiga, Zagreb.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A., 2004: Depopulacija i starenje stanovništva – temeljni demografski procesi u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja* 13 (4-5), 631-651.
- WERTHEIMER-BALETIĆ, A., 2005: Demografija Hrvatske – aktualni demografski procesi, *Diacovensia* 13 (1), 95-118.
- ŽIVIĆ, D., POKOS, N., TURK, I., 2005: Basic demographic processes in Croatia, *Hrvatski geografski glasnik* 67 (1), 27-44.
- ŽUPANČIĆ, M., 2005a: Obiteljska poljoprivredna gospodarstva i ruralni razvitak u Hrvatskoj, *Sociologija sela* 43 (1), 171-194.
- ŽUPANČIĆ, M., 2005b: Infrastrukturna opremljenost hrvatskih seoskih naselja, *Sociologija sela* 43 (3), 617-657.

IZVORI

- Digitalni Atlas Republike Hrvatske, GISdata, Zagreb, 2005.
- Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857. - 2001., CD-ROM, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 2005.
- Popis stanovništva i stanova 1971. godine, Rezultati za stanovništvo i domaćinstva po naseljima i opštinama, Aktivno stanovništvo prema delatnosti, Savezni zavod za statistiku, Beograd, 1972.
- Popis stanovništva 2001. godine, Zaposleni prema pretežitoj aktivnosti po položaju u zaposlenju, djelatnosti i spolu, po gradovima/općinama, DZS, Zagreb.
- Popis stanovništva 2011. godine, Stanovništvo prema starosti i spolu po naseljima, DZS, Zagreb.
- Priopćenja i Statistička izvješća, prema programu publiciranja za 2001., Podaci za stanovništvo, Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske, Osnovni podaci prirodnog kretanja u 2000. godini, DZS, Zagreb.

Priopćenja i Statistička izvješća, prema programu publiciranja za 2006., Podaci za stanovništvo, Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske, Osnovni podaci prirodnog kretanja u 2005. godini, DZS, Zagreb.

Priopćenja i Statistička izvješća, prema programu publiciranja za 2011., Podaci za stanovništvo, Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske, Osnovni podaci prirodnog kretanja u 2010. godini, DZS, Zagreb.

Prostorni plan uređenja Općine Legrad, Urbane tehnike d.o.o., Zagreb, 2007.

Središnji registar prostornih jedinica Republike Hrvatske, Državna geodetska uprava, Zagreb, 2005.